

Л. І. Стрій, Н. М. Хрустик

ПРО ПРАВОПИСНІ НОРМИ ДЛЯ АБРЕВІАТУР

Тенденція до мовної компресії, поява якої спричинена багатьма як внутрішніми, так і позамовними факторами, призвела до різкої активізації аббревіатурного способу словотворення. Лексика, утворена цим способом, впевнено завойовує наш мовленнєвий простір. Мова ЗМІ за таких умов є своєрідним "відстійником", у якому відбувається відокремлення від новоутворень тих слів, що не витримали різного роду випробувань.

Абревіатурні утворення, які за останнє десятиліття буквально

заповнили мову ЗМІ, вимагають з боку мовознавців не лише пильної уваги, всебічного вивчення та оцінки як словотворчого процесу, але й конкретних рекомендацій, що стосуються правопису цих слів. Адже будь-які нові слова мають бути оформлені відповідно до існуючих у мові орфографічних норм. Особливо це актуально для такої строкатої і розмаїтої за багатьма ознаками лексики, якою є аббревіатури.

Серед аббревіатур у мові сучасних ЗМІ використовуються слова, що вже давно ввійшли до загального вжитку і активно в ньому функціонують: **ООН, ЮНЕСКО, НАТО, МХАТ, ЗІЛ, КРАЗ**. Трапляються також такі аббревіатурні лексеми, які або вже застаріли, або знаходяться в процесі виходу з активного вжитку, але ще залишаються зрозумілими для переважної більшості носіїв мови. Напр., неп, комсомол, радгосп, колгосп. Такі аббревіатурні утворення, як правило, не викликають особливих труднощів при написанні навіть тоді, коли знання з правопису цих слів відсутні, адже спрацьовує зорова пам'ять.

Однак, якщо розглянути цю проблему глибше, то нерідко і в таких випадках виникають запитання щодо правильності написання слів. Так, напр., слово **ЗІЛ** (автомобільний завод ім. І. О. Лихачова, автомобіль цього заводу) в "Українському правописі" (1993 р.), "Словнику скорочень в українській мові" за ред. Л. С. Паламарчука (1988 р.) подається як таке, що пишеться великими літерами. Поряд з цим написанням в інших джерелах знаходимо написання **ЗіЛ**, у якому середня літера слова є малою. Аббревіатура **КРАЗ** (Кременчуцький автомобільний завод, автомобіль цього заводу) фіксується з подвійним написанням: **КРАЗ** і **КраЗ** [2]. Аналогічне написання пропонується і для аббревіатури, якою називається Камський автомобільний завод, автомобіль цього заводу: **КАМАЗ** і **КамАЗ**. Однак Білоруський автомобільний завод, автомобіль цього заводу називається словом, варіативність якого при написанні не допускається: **БілаЗ** [2]. Варіативність та непослідовність спостерігається при написанні аббревіатур, що позначають назви літаків певної конструкції: **ЛАГГ**, "лагг" (конструкція С. О. Лавочкина, В. П. Горбункова, М. І. Гудкова), **АН**, **Ан** (конструкція О. К. Антонова), **ІЛ**, **Іл**, "іл" (конструкція С. В. Ільюшина), **МІГ**, "міг" (конструкція А. І. Мікояна і М. Й. Гуревича)

[2]. Щодо останньої аббревіатури, то в деяких джерелах можна знайти також написання **МіГ** (сполучник і пишеться з малої літери).

Слово вуз (вищий навчальний заклад), втуз (вищий технічний навчальний заклад) пишуться малими літерами, а **ВУЗ** (військово-навчальний заклад), **ВМУЗ** (військово-морський навчальний заклад) [2]-великими літерами, хоч усі ці аббревіатури є скороченнями від загальних назв і вимовляються як звичайні слова без вставних звуків, відмінюються і за вимогами правопису їх слід було б писати малими літерами.

Допускається подвійне написання аббревіатури, якою позначається мотострілецький полк: **мсп**, **МСП**; медичний санітарний батальйон: **мсб**, **МСБ**, однак утворення **ісб**, яке позначає інженерно-саперний батальйон, такої варіативності при написанні не знає [2]. Слово **неп** (нова економічна політика) також має варіативне написання (великими і малими літерами) за "Словником скорочень в українській мові", а в правописі написання цього слова подається лише малими літерами [7].

Немотивованим є написання такого складноскороченого слова, як **мТП** (морське тропічне повітря) [2]. За вимогами правопису всі букви в цьому слові мали б бути великими.

Написання аббревіатури на позначення міжнародної організації кримінальної поліції представлено великими літерами: **ІНТЕРПОЛ** [2]. Це слово, утворене складанням усічених частин слів (інтернаціональна поліція), є назвою одиначної організації. Воно має всі ознаки (фонетичні, граматичні) звичайного слова. Отже, писати його слід було б таким чином: Інтерпол. До речі, саме таке написання за цим джерелом мають аббревіатури, які позначають назви інших різних міжнародних організацій: **Інтерхім**, **Інтерпорт**, **Інтербачення**, **Інтурист**.

Повним різнобоям при написанні відзначається аббревіатура, яка позначає Центральний Комітет: **ЦК**, **ЦеКа**, **Цека**, **цека** [2].

Наведені вище приклади написання аббревіатурних лексем засвідчують той факт, що правопис складноскорочених слів є недостатньо врегульованим і вимагає доопрацювання. Загальний характер правописних норм для складноскорочених слів, їх недостатня чіткість, в окремих випадках -відсутність особливо негативно позначається на правильності написання новоутворень.

Відповідь на запитання, як правильно писати складноскорочені слова, знайти не так легко.

"Словник скорочень в українській мові" подає аббревіатурні утворення з погляду їх правопису дуже непослідовно, у багатьох випадках допускається варіативність написання, що, з нашого погляду, в орфографії є вкрай небажаним явищем. Укладачі цього словника, усвідомлюючи, очевидно, що дана лексикографічна праця є не лише енциклопедичним виданням, а й до певної міри орфографічним довідником, у вступній статті намагаються розв'язати проблеми, пов'язані з написанням аббревіатур. Однак замість чітких пояснень правопису складноскорочених слів знаходимо лише непослідовні рекомендації або ж констатацію певних тенденцій щодо правопису таких слів. Так, напр., читаємо: "Раніше була тенденція писати їх [аббревіатури] тільки великими або малими літерами (пор.: УКРГЕОМІН і Укргеомін, УКРНДІМАШ і Укрндіпромаш). Тепер перевага при написанні надається змішаній орфографії (пор.: ВірмНДІТВ, КиївНДІПміст, НДІавтоприлад, УкрНДІмат)" [2:5].

"Український правопис" 1993 р. (найавторитетніше джерело сучасних орфографічних норм) написанню аббревіатур відводить дуже мало уваги. Правопис складноскорочених слів визначається трьома правилами. Одне з правил подається в розділі про написання складних слів:

Через дефіс пишуться літерні аббревіатури з належними до них цифрами: ТУ-154, ЗІЛ-111 [7:31].

Цим правилом вичерпується правопис аббревіатурних утворень як складних слів, але не зникають запитання про те, яким чином слід писати ту чи іншу аббревіатуру. Напр., проблематичним залишається написання скороченої назви Британської радіомовної корпорації (British Broadcasting Corporation), яка англійською мовою представлена як ВВС. Українською мовою назва цієї корпорації подається як **Бі-Бі-Сі**. Хотілося б також знайти в орфографічному кодексі відповідь на запитання, чому аббревіатури Ту-154, ЗІЛ-111 пишуться саме так (і чи лише так!), а не **ТУ-154, ЗІЛ-111**. Розділ, присвячений вживанню великої літери, відповіді на ці запитання не подає.

Написання складноскорочених слів з великої або малої літери регламентується такими двома правилами з приміткою:

1. Скорочені назви (абревіатури) установ, закладів, організацій тощо, утворені з частин слів, пишуться дwoяко:

а) з великої літери, якщо ці слова вживаються на позначення установ одиничних: Укрінформ, Укрпрофрада, Укоопспілка.

б) з малої літери, якщо такі слова є родовими назвами: кол-госп, медінститут, облвиконком, райвно, райрада.

2. Складноскорочені назви, утворені з початкових (ініціальних) букв, імен власних і загальних, пишуться великими літерами: АТС, КНР, НЛО, СНД, УРП, УТН.

Примітка. Скорочення від загальних назв, які вимовляються як звичайні слова (без вставних звуків), пишуться малими літерами: вуз, (у вузах), загс (до загсу), неп (під час непу). Такі слова звичайно відмінюються.

Так само відмінюються ініціальні скорочення типу БАМ, а їхні закінчення, що пишуться з малої літери, приєднуються до останньої літери абревіатури без будь-якого знака (апострофа, коми): з БАМу, на БАМі, з ВАКу, ВАКом, ТЮГу, ТЮГом [7:57].

Запропоновані вище правила не завжди дають відповіді на запитання щодо правопису складноскорочених слів, а відсутність правила породжує вседозволеність при їх написанні. За межами правописних норм залишається, напр., значна частина абревіатур змішаного типу. Так, скажімо, скорочена назва Демократичної партії України традиційно пишеться ДемПУ, але за яким правилом? Дотримуючись букви закону орфографічного кодексу, це слово мало б писатися таким чином: **ДЕМПУ**.

Відповіді на питання, які не роз'яснюються правописом, не подає і "Український орфографічний словник" (1997 р.), оскільки включає лише невелику кількість найбільш уживаних абревіатур.

При зверненні до історії формування правописних норм для абревіатурних утворень ми переконуємось, що одні і ті самі правила та приклади майже без змін переходили з одного видання правопису до іншого. Вилучалися лише ті приклади, які не влаштовували з ідеологічних міркувань. На їх місці з'являлись нові слова. Що ж до суттєвих відмінностей нині діючого правопису і правописів попередніх видань, то вони зводяться до таких двох моментів, вперше відображених правописом 1946 р.:

1) комбіновані скорочення пишуться так: райвно, АзРСР (Азер-

байджанська РСР) і под.; 2) відмінювання назв типу МТС передається зрідка апострофом після відповідної назви і відмінковим закінченням: у МТС'і [4:53-54]. Останнє правило було скасоване правописом 1960 р.: якщо ініціальні аббревіатури типу ТАРС відмінюються, то закінчення їх пишуться малими буквами впригол, без апострофа, напр.: у ТАРСі, ТАРСа [5:61-62].

Таким чином, діючий правопис в цілому пропонує традиційні правила написання складноскорочених слів. Написання аббревіатур змішаного типу, цифрових аббревіатур та деяких інших видів складноскорочених слів не розглядається зовсім.

Отже, які підсумки можна зробити з усього сказаного? Сформулюємо їх таким чином: 1) *правопис складноскорочених слів потребує внесення уточнень та доповнень*; 2) *базуючись на існуючих правописних традиціях, орфографічний кодекс має відображати реальну мовну ситуацію щодо аббревіатурних утворень*; 3) *характер правил, за якими здійснюється написання складноскорочених слів, має визначатися загальною тенденцією до спрощення написання*; 4) *правила повинні охоплювати написання всіх видів аббревіатур*; 5) *правописні норми не повинні допускати варіативності при написанні аббревіатурних утворень*; 6) *бажано, щоб у правописі при формулюванні правил подавалась достатня кількість прикладів*.

1. **Найголовніші** правила українського правопису. — К., 1925.
2. **Словник** скорочень в українській мові / За ред. Л. С. Паламарчука. — К., 1988.
3. **Український** орфографічний словник. — Харків, 1997.
4. **Український** правопис. — К., 1946.
5. **Український** правопис. — 2-ге вид., випр. й доп. — К., 1960.
6. **Український** правопис. — 3-тє вид., випр. й доп. — К., 1990.
7. **Український** правопис. — 4-тє вид., випр. й доп. — К., 1993.
8. **Український** правопис. — Харків; К., 1929.